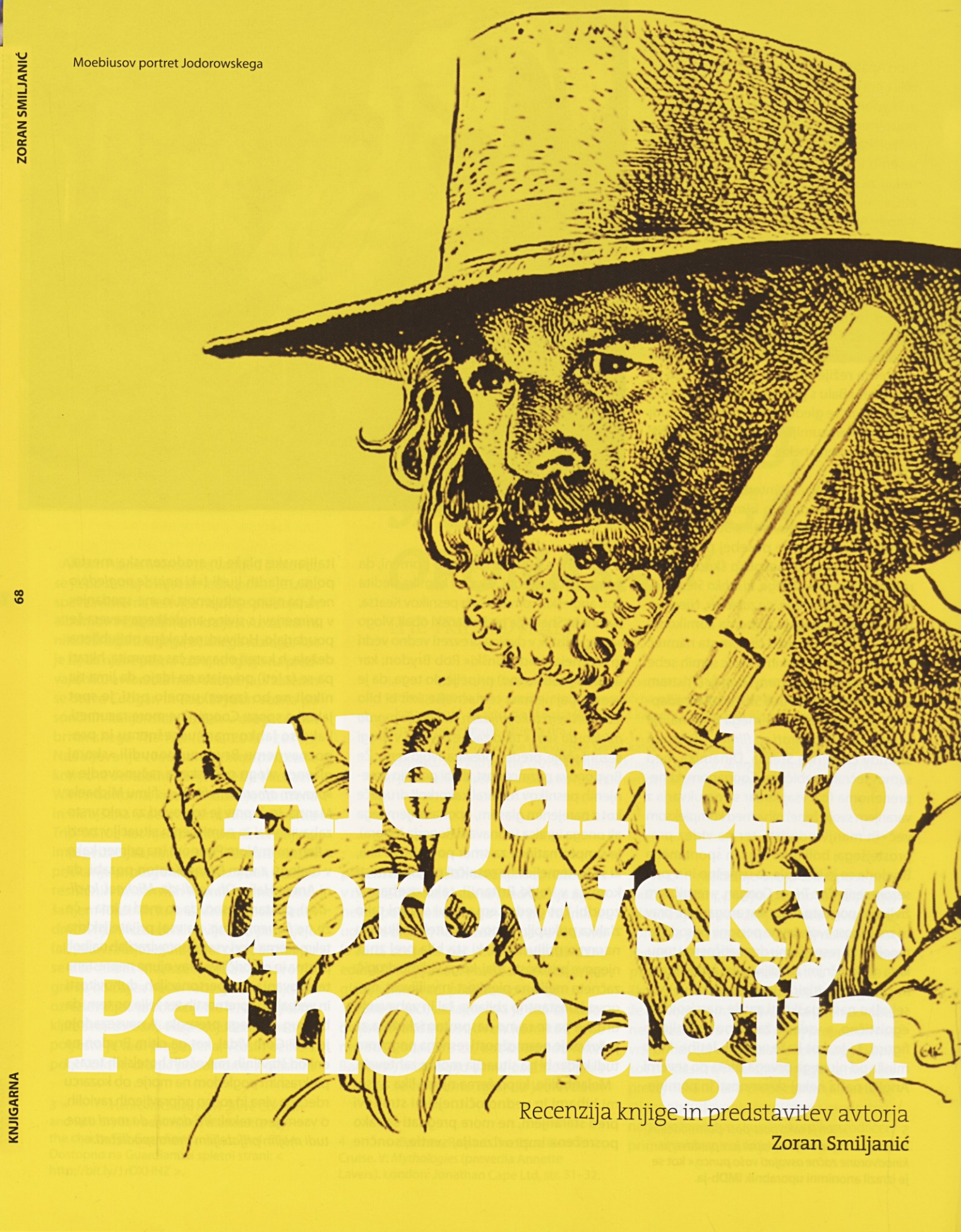

Alejandro Jodorowsky: Psihomagija

Recenzija knjige in predstavitev avtorja

Zoran Smiljanić

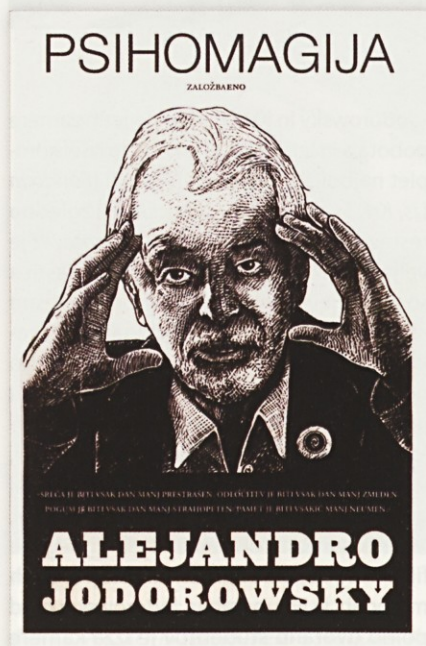
Kdo hudiča je Alejandro Jodorowsky? In kako se izgovori njegovo ime? Špansko govoreči mu rečejo Alehandro Hodorovski, Francozi pa Aleksandro Žodorovski. Njegova izmuzljiva identiteta se kaže v številnih poljih delovanja: je pisatelj, pesnik, glasbenik, gledališki in filmski režiser, igralec, stripovski scenarist, slikar, tarotolog, duhovni guru, psihomag in psihoterapevt, ki pri svojem delu uporablja alkimijo, zen budizem, šamanizem in psihoanalizo ter eksperimentira z vsemi mogočimi in nemogočimi kombinacijami naštetih dejavnosti. Za nekatere je avantgardist, vizionar in genij, za druge šarlatan, plagiator, manipulator, mistik, mazač in lažni prerok. Sam sebe, ne brez ščepca samoironije, imenuje »sveti goljuf«, »mistični klov«, »mistični ateist« ali »transcendentalni šarlatan«.

Ko smo že pri igri identitet, Jodorowsky pravzaprav sploh ni njegov pravi priimek. Njegov ded, Aleksander Levi, v antisemitsko razpoloženi Rusiji na začetku 20. stoletja prevzame poljski plemiški priimek Jodorowsky. Družina se med I. svetovno vojno iz Ukrajine preseli v Pariz, Marseille in nazadnje v Čile, kjer se leta 1929 rodi Alejandro. Pravi, da je bil spočet, ko njegov oče pretepe in posili svojo ženo, ki je v družinski prodajalni flirtala z neko stranko. Zaradi brutalnega spočetja mu mati odreka ljubezen in nežnost, izključen je iz lastne družine kot tudi iz širšega okolja, zato se zateka v svet domišljije in sanj. Privlačijo ga poezija, gledališče, lutke in pantomima; leta 1947 ustanovi gledališko skupino Teatro Mimico, s katero uprizarja prve »minljivke« (los efímeros), improvizirane predstave, ki so predhodnica poznejšim »paničnim minljivkam« (los efímeros pánicos).

Leta 1958 odpotuje v Pariz, kjer se pridruži potujoči skupini pantomimika Marcela Marceauja, s katero obrede svet in obišče tudi Mehiko, ki postane poleg Pariza njegov drugi dom. Navdušuje se nad nadrealizmom, začne zahajati k njim, a ga razočarajo: »Pogosto me sprašujejo, kakšen vpliv je imel na moje delo in moje življenje nadrealizem. Nikakršen. Nekaj časa sem bil tesneje povezan z Bretonom. A on je bil papež in papeži so diktatorji: ni maral znanstvene fantastike, krimičev, pornografije, slikarstva ali glasbe, vse, kar sem jaz ljubil! Zanimala ga je samo poezija. Romantik. Na moje življenje sta vplivala predvsem komunizem in stalinizem.« Zato s Fernandom Arrabalom in z Rolandom Toporjem leta 1962 ustanovi avantgardno skupino

Panično gibanje (Mouvement panique), ki s svojimi absurdističnimi perfomansi radikalno demontira okvire klasične gledališke forme. Osnovni cilj gibanja je osvoboditi človeka in razviti njegov pravi jaz »izvirnik«, to raziskovanje pa bo Jodorowskega pripeljalo do terapevtske dejavnosti, ki jo opisuje v knjigi Psihomagija (Založba Eno, 2012).

Njegov prvi kratki film *Kravata* (La cravate, 1957), posnet po noveli Thomasa Manna *Zamenjani glavi* (Die vertauschten Köpfe, 1940), je tako navdušil Jeana Cocteauja, da je zanj napisal predgovor. Sledil je kontroverzni celovečerni debi *Fando in Lis* (Fando y Lis, 1967), ki je na festivalu v Acapulcu tako razkačil gledalce, da so hoteli režiserja dobesedno linčati. To ni bilo zadnjič, da

je bilo njegovo življenje ogroženo zaradi njegovega dela. Nazadnje so film v Mehiki prepovedali. Poučen z negativno izkušnjo je Jodorowsky svoj naslednji film, psihedelični vestern *Krt* (El topo, 1970), »ultranasilni in erotični freakshow, poln sprevrženih religioznih podob, ki pa ni brez smisla za humor«, iz Mehike premierno pre(d)stavil v New York(u) in spet požel skrajne reakcije, od zgražanja do navdušenja. Med ognjevitimi pristaši filma je bil tudi John Lennon, ki je Allena Kleina, producenta Beatlov, prepričal naj prevzame distribucijo *Krta* in financira režiserjev naslednji film. Z milijonom dolarjev v žepu je Jodorowsky posnel razkošno vizualno ekstravaganco *Sveta gora* (La montaña sagrada, 1973), kjer je lahko

brez omejitev uresničil vse svoje najbolj nore zamisli. Dogovorili so se, da bo glavno vlogo odigral Beatle George Harrison, vendar je v scenariju obstajal prizor, kjer mu neka ženska umije anus, in Jodorowsky je to nameraval posneti v velikem planu. Harrison se je prizoru na vse kriplje upiral, a Jodorowsky ni popustil in navsezadnje je Harrison odpadel. Težave z Beatli so se nadaljevale tudi pri naslednjem projektu: Klein je od Jodorowskega zahteval, naj posname ekranizacijo erotično sadomazohističnega romana *Zgodba o O*, kar je vnaprej obljubil številnim investorjem. Jodorowsky filma ni želel posneti, zato je z družino zbežal iz Mehike v Francijo, ne da bi obvestil Kleina. Ta je silno pobesnel, preklel nekdanjega prijatelja in prepovedal distribucijo *Krta* in *Svete gore*, do katerih je imel avtorske pravice. Embargo je trajal celih trideset let.

Jodorowsky se je leta 1974 v Parizu vrgel na ekranizacijo kulnega ZF-romana Franka Herberta *Peščeni planet* (Dune). Okoli ambicioznega projekta je zbral zavidljiv kreativni potencial, med drugim je angažiral igralce Salvadorja Dalíja, Orsona Wellesa, Davida Carradina, Micka Jaggerja, Geraldine Chaplin in Alaina Delona, za vizualno podobo so bili zadržani talenti, kot so Jean Giraud - Moebius (umrl 2012, v *Ekranu* smo mu v aprilski številki posvetili spominski članek), Chris Foss in H. R. Giger, glasbo pa bi prispevali Pink Floyd, Magma, Henry Cow in drugi. Dalí je za uro snemanja zahteval 100.000 dolarjev, na kar je Jodorowsky sicer pristal, a je nameraval muhastega nadrealista posneti le v eni uri, za ostale prizore pa naj bi ga nadomestila mehanična lutka. »Peščeni planet naj bi trajal 14 ur, scenarij je bil debel kot telefonski imenik,« se spominja Frank Herbert. Vpleteni so v vročnem transu sprodcirali na tisoče osupljivih kreativnih rešitev in storyboardov, bili so prepričani, da ustvarjajo klasiko, da nastaja »film vseh filmov, ki bo spremenil svet.« Nato pa je udarila katastrofa: producent je ugotovil, da so v predprodukciji zapravili preveč denarja in zaprl finančno pipico. Projekt je čez noč padel v vodo. Kruta izkušnja je mnogim sodelujočim spodnesla tla pod nogami, nekaterim je dobesedno zlomilo hrbtenico. Strokovnjak za posebne učinke Dan O'Bannon, ki je v projekt vložil vse, kar je imel, je postal brezdomec in končal na psihiatričnem oddelku. Tudi Jodorowsky, ki je poraze sicer benevolentno dojemal kot priložnost za nova spoznanja, je priznal,

Krt

da mu je »veličastna polomija« spremenila življenje. Naslednje leto je v Indiji zrežiral družinski film *Okel* (Tusk, 1980), ki je povsem oropan njegove značilne energije in imaginacije. Po letih duhovne rekonvalescence se je zmagoslavno vrnil z nadrealistično grozljivko *Sveta kri* (Santa sangre, 1989), ki zaplet dolguje Hitchcockovemu *Psihu*. Vse ostalo je tipični Jodorowsky: disfunkcionalna družina, gejzirji krvi, bizarne religiozne podobe, erekcije, ejakulacije in kastracije ter celo presenetljivi preobrat na koncu. Že naslednje leto je sledil film *The Rainbow Thief* (1990) s Petrom O'Toolom, z Omarjem Sharifom in našim znancem Christopherjem Leejem v glavnih vlogah; producent Alexander Salkind (*Superman*) mu je strogo onemogočal sleherni poskus, da bi v anemični scenarij, ki ga je spisala Salkindova žena, vnesel nekaj življenja. Jodorowsky se je filmu nazadnje odrekel. V naslednjih desetletjih je poskušal realizirati nadaljevanje *Krta* z naslovom *The Sons of El Topo* ali *AbelCain*, a je snemanje zaradi težav s financiranjem vsakič padlo v vodo. Po dolgih 23 letih mu je končno uspelo posneti film *The Dance of Reality* (2013) po lastnem avtobiografskem romanu *La danza de la realidad* (2001), ki opisuje njegovo odraščanje v pristaniškem mestecu Tocopilla na severu Čila. Neki kritik je o njem zapisal, »da premore zadosti podob in idej za več filmov - kot bi se režiser bal, da v naslednjih 20 letih ne bo posnel novega filma.« Film so predvajali v Cannesu skupaj z dolgo pričakovanim dokumentarcem *Jodorowsky's Dune* (2013, Frank Pavich).

Jodorowsky in Klein sta se po letih zamere pobotala in leta 2007 je je končno izšel komplet najboljših filmov na DVD-jih (*Fando in Lis*, *Krt*, *Sveta Gora* in *Sveta kri*, vsi zgledno restavrirani), našla se je tudi *Kravata*, ki je veljala za izgubljeno. Posebna poslastica so režiserjevi komentarji, kjer prostodušno razkriva skrite pomene in dogajanje v zakulisju snemanja, ki je včasih še bolj odbito od tega, kar vidimo na platnu. V kompletu je tudi odlični dokumentarec *La constellation Jodorowsky* (1994, Louis Mouchet), v katerem o Jodorowskem med drugimi govorijo Fernando Arrabal, Peter Gabriel, Moebius in Marcel Marceau. Poleg tega je film dragocen dokument o terapevtskih metodah, ki jih uporablja Jodorowsky: pred polno dvorano študentov je izza kamere privlekel režiserja Moucheta in mu v pičle pol ure »diagnosticiral« travmo, ki izhaja iz nerešenega odnosa s pokojnim očetom. Za konec mu je predpisal terapijo (obredno zažiganje knjige očetove poezije), ki je bojda celo delovala. Jodorowsky ima posebno sposobnost in intuicijo, da vrta tam, kjer najbolj boli, potem pa na pekoče duševne rane položi bizarno, a blagodejno zdravilo. A o tem več pozneje.

Porazna izkušnja s Peščenim planetom je navsezadnje le prinesla nekaj dobrega. Posamezni fragmenti iz nesojenega filma so našli pot v druge filme in stripe, najbolj znan primer je *Osmi potnik* (*Alien*, 1979), kjer je Ridley Scott uporabil nekaj Moebiusovih vizualnih rešitev. (S tem filmom si je opomogel tudi nesrečni Dan O'Bannon, ki

je z Ronaldom Shusettom napisal scenarij zanj.) Jodorowsky in Moebius sta sodelovala pri šestdelnem stripovskem serialu *L'Incal* (1981–1989), ki vsebuje številne ideje in koncepte iz Peščenega planeta. Iz Incala so se razvejali stripovski seriali *Metabarons* (*Metabaroni*, 1992–2003, riše Juan Giménez) in *Les Technopères* (*Tehnopatri*, 1998–2006, riše Zoran Janjetov), ki skupaj tvorijo »vesoljsko opero Jodoverzum«. Neverjetno produktivni Jodorowsky je stripovske scenarije pisal kot po tekočem traku, med drugim velja omeniti vestern serial *Bouncer* (v prostem prevodu *Vunbacitelj*, 2001–2012, riše François Bucq) in pikantno zgodovinski *Borgia* (2004–2011, riše Milo Manara). Z Moebiusom je ustvaril kultni eksperimentalni strip *Les Yeux du Chat* (*Oči mačke*, 1987) in trdelni serial *Le Cœur couronné* (*Okronano srce*, 1992–1998), ironično avtobiografijo, kjer se starajoči profesor (ki je sumljivo podoben Jodorowskemu) s krizo identitete zaplete v neverjetno mistično/seksualno/akcijsko pustolovščino. Večina naštetih stripov je izšla v srbskih oz. hrvaških izdajah in jih je moč dobiti tudi pri nas.

Poleg orjaškega kupa stripov in gledaliških predstav (če jih lahko tako imenujemo) je Jodorowsky spisal tudi zastrašujoče število romanov, novel, esejev, kratkih zgodb in poezije ... Kar nas pripelje do slovenskega prevoda knjige *Psihomagija*, v katerem se pravzaprav skrivajo tri knjige in dodatek: prva je *Psihomagija* (*Psicomagia*, 1995) s podnaslovom *Skica panske terapije*, »imaginarna avtobiografija«, knjiga pogovorov s pisateljem in prijateljem Gillesom Farcetom, ki je nastala v letih 1989–1993; druga je *Lekcije za mutante* (*Lecciones para mutantes*, 2004), kjer so zapisani pogovori s profesorjem Javierjem Estebanom; tretji del je *Hitri tečaj ustvarjalnosti*, kjer Jodorowsky posreduje tehnike razvijanja ustvarjalnosti in domišljije. V dodatku *Psihomagija*: uporaba poezije pri zdravljenju norosti najdemo številne primere uspešne prakse, ki jih opisuje psihoterapevt in doktor psihopatologije Martin Bakero, ki je, nezadovoljen z rezultati uradne medicine, na psihotike začel aplicirati psihomagijo in dosegel nedvoumne rezultate.

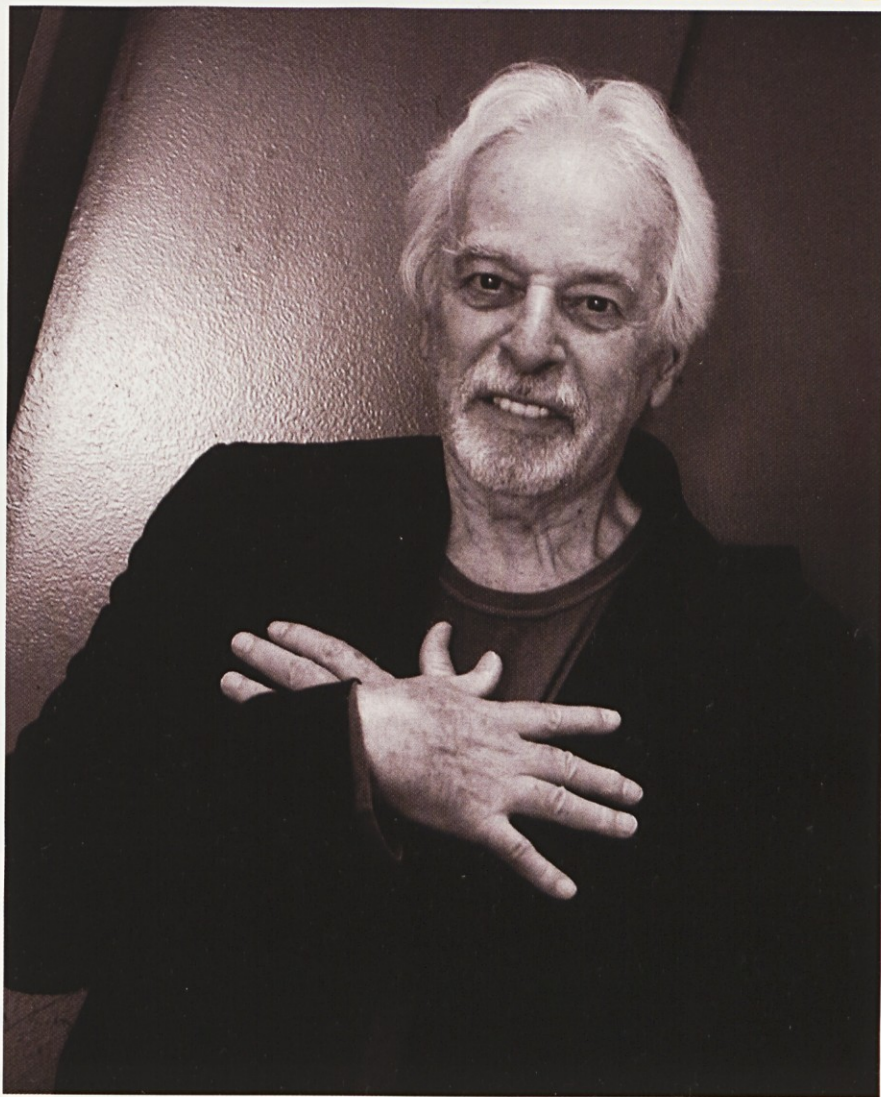
V *Psihomagiji* Jodorowsky skozi lahko berljivi dialog opisuje svoje otroštvo in odraščanje v Čilu, kjer je bilo življenje prežeto s poezijo. Sprva je pisal poezijo tudi sam, potem pa je italijanski futurist Marinetti zapovedal: »Poezija je akcija!«, kar je mladi

Alejandro vzel smrtno resno. Začel je izvajati t. i. »poetična dejanja«: s prijateljem sta se na primer odločila, da bosta skozi mesto hodila le v ravni črti; če sta naletela na drevo, sta ga preplezala; če je njuno pot prečkal avto, sta se skobacala čezenj; ko sta prišla pred hišo, sta pozvonila, vstopila in izstopila na drugi strani ali skozi okno ... Iz poetičnih dejanj se je naučil drznosti, humorja, sposobnosti, da dvomi o vsakdanjem življenju in ljubezni do zastojnih dejanj. Hkrati pa so ga pripeljala do gledališke dejavnosti, kjer je preko »paničnih minljivk« začel nabirati izkušnje in razvijati psihomagijo, terapevtsko tehniko, ki jo je nadgrajeval in izpopolnjeval vse življenje. Pravi, da je to delovanje najpomembnejše v njegovem življenju.

In kaj je psihomagija? Ena od njegovih razlag se glasi: *»Psihomagija se od psihoanalize razlikuje predvsem po tem, da so psihoanalizo ustvarili ljudje, ki so prišli iz univerzitetnega in znanstvenega okolja, sam pa sem ustvaril tehniko, ki izvira v umetnosti. Psihomagija svetuje, kako rešiti težave, in pri tem uporablja tehnike magije brez primesi vraževerja. Vključuje razna simbolna dejanja, ki jih lahko komu predlagamo.«*

Ko je živel v Mehiki, deželi, kjer »nezavedno vre na površje«, se je učil pri slavni vrački Pachiti, osemdesetletni starki, h kateri so prihajali po pomoč ljudje od blizu in daleč. Jodorowsky je kot pomočnik z njo preživel kar nekaj časa in opazoval, kako je za psihološke stiske predpisovala bizarne naloge, ki pa so se izkazale za zelo učinkovite. Nekega dne se je pri njej zgledal neki Francoz, ki ni mogel prenesti dejstva, da bo pri tridesetih popolnoma plešast. Pachita mu je »predpisala«, naj si priskrbi kilogram podganjih iztrebkov, na katere naj urinira in nato vse skupaj dobro premeša in si namaže na lasišče. Francoz je to z velikim naporom izpolnil, saj je za kilogram podganjih iztrebkov potreboval kar tri mesece, pred končnim dejanjem pa si je premislil in ugotovil, da mu je popolnoma vseeno, če bo plešast. *»V tem sem videl psihomagično dejanje. Pachita mu je nastavila tako visoko ceno, ki je ni bil pripravljen plačati. Nesmiselna navodila so ga pripravila k temu, da dozori in se sprejme takega, kot je.«*

Jodorowsky je asistiral pri Pachitinih »operacijah« brez narkoze, kjer je odpirala ljudi, jim izrezovala tumorje, presajala organe, vključno s krvjo, gnojem in hitrim celjenjem. Ker je imel tumor na jetrih, je Pachita operirala tudi njega: *»Začutil sem bolečino, ki jo*

Alejandro Jodorowsky, foto: Gianni Ansaldi

čuti človek, ki mu režejo meso s škarjami. Kri je tekla in mislil sem, da bom umrl ... Nikoli še nisem tako trpel. Potem mi je šla z rokami čez trebuh, da mi je zaprla rano, in bolečina me je minila v hipu! Če je šlo za roko hitrost, je bila iluzija popolna ... Ta dogodek je bil ena mojih večjih življenjskih izkušenj.« Težave z jetri so izginile. Ni se preveč spraševal o tem, kaj je res in kaj ne. *»Od nje sem se naučil ravnanja z ljudmi. Zaradi nje sem spoznal, da smo vsi – ali skoraj vsi – otroci, včasih najstniki.«*

Ko se je sam ubadal z različnimi težavami ljudi, je kmalu ugotovil, da ljudje svojih težav ne bodo rešili le s pogovorom in soočanjem z njimi: *»Nemogoče je ozdraviti brez konkretne akcije. Če sem hotel, da bi imel obisk pri meni terapevtski učinek, se je moral zaključiti z ustvarjalnim dejanjem v resničnem okolju. Tako sem začel izvajati psihomagijo.«*

Preden je predpisal dejanje, je temeljito preučil sogovornikove sorodnike in prednike. Ugotovil je namreč, da vse težave vodijo k družinskemu drevesu. Ljudje smo vsota svojih prednikov – in njihovih težav: *»Ko se rodiš v družino, je isto, kot bi te obsedel duh te družine. Ta obsedenost se prenaša iz generacije na generacijo, uročni na svoje otroke projicira tisto, kar so projicirali nanj ..., razen če začarani krog ne prekine z zavedanjem. Tudi sam sem bil prepričan, da lahko težavo rešimo že s tem, da se je zavedamo. Pa ni bilo res. Če zavedanju ne sledi dejanje, je zavedanje sterilno.«* In kako predpisuje dejanja? Na to nima enoznačnega odgovora. Ker je bistvo težave zakoreninjeno v nezavednem, je iracionalno tudi zdravljenje. Zato dejanja ne predpisuje racionalni del njegove osebnosti, pač pa nezavedni.

Sveta kri

Zdravljenje je mešanica spoznavanja, igre, humorja, zamenjave vlog, intuicije in umetniške aktivnosti. Terapija izhaja iz magije, starih zdravilskih tehnik kot tudi sodobnih psiholoških teorij o nezavednem. Psihomagično dejanje predpisuje brezplačno, edino plačilo, ki ga zahteva, je pismo po opravljeni nalogi. To pismo je nekakšen simbolni zaključek, povzetek zdravljenja. Knjiga Psihomagija je polna neverjetnih, žalostnih, grozljivih, ganljivih, odvratnih, pa tudi smešnih primerov, ki se berejo kot najbolj napeta fikcija. Oziroma so še bolj čudni kot fikcija.

Jodorowsky nikoli ne napoveduje prihodnosti, ampak se osredotoča na to, da človek spozna in razume samega sebe. Noče biti guru, temveč razvito bitje svoje vrste, ki ozavešča ljudi. Ne želi ustanoviti svoje šole ali inštitucije, pač pa z zainteresiranimi komunicira v kavarnah, knjigarnah, univerzah ... Zavrača katerokoli cerkev, versko ločino ali druge »trgovce z duhom«, saj meni, da ne moremo čakati na onostranstvo, če hočemo zaživeti polno življenje; izživeti ga moramo tukaj in zdaj ter preseči omejitve, ki nam to onemogočajo. Svojega dela, časa, energije in znanja ne zaračunava. Denar, slava in osebno okoriščenje ga ne zanimajo, zvezdnitvo zavrača in ne želi vojske vernikov, pa čeprav si je z leti ustvaril zavidljivo bazo ognjevitih pristašev. Sebe in svojega početja ne poveljuje ali mistificira, ne zateka se v misticizem ali newage leporečje. Ne ukvarja se s črno magijo, z uroki, vudujem ali s politiko. Čeprav je v njem tudi nekaj

intelektualne nečimrnosti, je ostal človek, ki priznava svoje napake in se zna norčevati iz sebe. In ravno samoironija je najboljši dokaz, da je ostal skromen, prizemljen in preprost. Za razliko od novodobnih duhovnih vodij, mesij ali prerokov, ki se imajo za božanstva, naokoli pa se prevažajo v zasebnih letalih.

Jodorowsky je osvobojen, luciden, odprt, svetel, pozitiven in vesel človek, ki na tem svetu počne dobre reči. Ali, kot je rekel Moebius, »njegov um deluje s hitrostjo 300 ponorelih računalnikov«. Njegovo delo je kompleksno, njegove metode so nenavadne in drugačne, pogosto tvegane. Znanstveni pristop gor ali dol, možakar je izumil interdisciplinarno dejavnost, ki prinaša neizpodbitne rezultate v praksi.

In če smo ga doslej večinoma poznali kot ustvarjalca filmov in stripov, je prišel čas, da ga odkrijemo na novem področju, v drugačni vlogi, ki se od filma in stripa razlikuje oziroma z njima tvori novo in kompleksno celoto. Zato je izid Psihomagije v slovenščini vsekakor radosten dogodek, pravi mali duhovni praznik. Kljub malce zastrašujočemu naslovu knjiga nikakor ni čtivo le za ljubitelje ezoterike, mogoče za slednje še najmanj. V knjigi bo marsikateri bralec našel kaj zase, in še pomembnejše, spoznal kaj novega o sebi.

Pohvaliti velja izvrsten prevod Vesne Marie Maher, njene dobrodošle opombe in poznavalsko spremno besedo, ki presega zgolj wikipedijsko informacijo. Knjigi se lepo podajo mehke platnice, ki so dandanes že prava rariteta. Škoda je le, ker je risba na naslovnici malce preveč dobesedna in problematično narisana. Nemara bi bilo bolje, če bi se odločili za kakšen Moebiusov portret Jodorowskega ali pa njegovo fotografijo. Zabavno pa je, da ima Jodorowsky na zavihku sukniča miniaturni logotip založbe Eno. *Nice touch.*

Pri isti založbi je leta 2013 izšla tudi knjiga Alejandra Jodorowskega Učitelj in čarovnice (El Maestro y las Magas, 2006). Bomo prebrali.

Takole je govoril Jodorowsky: »Življenje je nepredstavljivo darilo, ki ga je treba zaužiti celega.« In res: možakar ima že 85 let in še vedno živi in dela s polno paro. Videti je, da mu čas ne more do živega.

Mogoče bo pa živel večno ...

Sveta kri